

ISSN 2453-8507

2019

1

2

Litikon

ČASOPIS PRE VÝSKUM LITERATÚRY
JOURNAL FOR LITERATURE RESEARCH

Litikon

ČASOPIS PRE VÝSKUM LITERATÚRY
JOURNAL FOR LITERATURE RESEARCH

Litikon • 2019 • ročník 4 • číslo 1.

Hlavný redaktor / Editor-in-Chief
PhDr. Dušan Teplan, PhD.

Redaktori / Editors
doc. PhDr. Jozef Brunclík, PhD., doc. PhDr. Igor Hochel, PhD., PhDr. Martina Taneski, PhD.

Redakčná rada / Editorial Board
prof. dr hab. Bogusław Bakula (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)
doc. PaedDr. Kristián Benyovszky, PhD. (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre)
prof. dr hab. Joanna Czaplińska (Uniwersytet Opolski)
doc. Mgr. et Mgr. Ján Gavura, PhD. (Prešovská univerzita v Prešove)
doc. Mgr. Róbert Gáfrik, PhD. (Slovenská akadémia vied)
doc. PhDr. Petr Hrtánek, Ph.D. (Ostravská univerzita)
prof. PhDr. Marta Kerulová, PhD. (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre)
doc. Mgr. Magda Kučerková, PhD. (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre)
doc. PhDr. Silvia Lauková, PhD. (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre)
doc. Mgr. Radek Malý, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
doc. PhDr. Libor Martinek, Ph.D. (Slezská univerzita v Opavě)
doc. PhDr. Zoltán Rédey, PhD. (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre)
doc. PhDr. Zvonko Taneski, PhD. (Univerzita Komenského v Bratislave)
prof. PhDr. Anna Valcerová, CSc. (Prešovská univerzita v Prešove)
prof. PhDr. Ján Zambor, CSc. (Univerzita Komenského v Bratislave)
prof. PhDr. Tibor Žilka, DrSc. (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre)

Vydavateľ / Publisher
Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Trieda Andreja Hlinku 1, 949 01 Nitra, Slovenská republika

Redakcia / Editorial Office
Katedra slovenského jazyka a literatúry, Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre,
Štefánikova 67, 949 74 Nitra, Slovenská republika

E-mail: litikon@ukf.sk

Webová stránka: <https://litikon.wordpress.com>

Všetky štúdie sú recenzované. (All articles are peer-reviewed.)

Toto číslo vyšlo v máji 2019.

Periodicita vydávania: 2x ročne
IČO vydavateľa: 00157716
EV 5380/16
ISSN 2453-8507

Obsah / Table of Contents

ŠTÚDIE / ARTICLES

.....

- 9 **Podoby slovenského biedermeieru v prózach Antona Ottmayera**
Outlines of Slovak Biedermeier in Anton Ottmayer's Prose
Miloslav Vojtech

TÉMA / AMERICAN EXPERIENCE

.....

- 29 **Zločin v rôznych odstínoch (pleti)**
Podoby a kořeny súčasnej americkej etnické detektívky
Crime in Various Shades (of Skin Color)
Forms and Roots of Contemporary American Ethnic Crime Fiction
Šárka Bubíková
- 38 **K niektorým klasickým dielam americkej literatúry pre deti a mládež v slovenskom preklade**
On the Classical American Literary Works for Children and Young Adults in Slovak Translations
Ľubica Pliešovská
- 54 **My American Experience**
Cizincem v praxi a v literárnej teórii
My American Experience
A Stranger in Practice and in Literary Theory
Petr Steiner

TÉMA / IHR NAHT EUCH WIEDER...

.....

- 65 **Goetheho Venovanie v Sládkovičovom preklade**
Goethe's Dedication in the Sládkovič's Translation
Ján Čakanek
- 82 **„Moravská německá literatura“ jako výzkumný objekt**
“Moravian-German Literature” as a Subject of Research
Ingeborg Fialová-Fürstová

K niektorým klasickým dielam americkej literatúry pre deti a mládež v slovenskom preklade

Lubica Pliešovská
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

On the Classical American Literary Works for Children and Young Adults in Slovak Translations
Litikon, 2019, Vol. 4, No. 1, pp. 38-53

The article deals with the importance of Slovak translations of classical American literary works for children and young adults in Slovak culture and literature. The first part provides a concise overview of the theory of literature for children and young adults. The second part identifies specific features of American works for children and young adults in relation to the cultural and literary context of Slovakia, briefly describing the relation between ideology and translation as it relates to the translation of literature for children and young adults. The third part covers the stories behind the Slovak translation of seven classical works of American literature for children and young adults. The key selection criterion for these works was their inclusion in the New York Public Library's list of 100 Great Children's Books in 100 Years (2013). The author analyses critical responses to the works in translation and thus makes observations on their place and importance in the Slovak literary context. The conclusion summarizes facts concerning the number of American literary classics for children and young adults in translation, about the publishing houses which introduced them as well as about their translators.

Keywords: classical American literary works for children and young adults, Slovak translation, Slovak culture and literature

„Čím viac čítate, tým viac sa dozviete.
Čím viac sa naučíte, tým viac miest navštívite.“
Dr. Seuss

Úvod

Čítanie (resp. interaktívne počúvanie príbehov, ktoré deťom čítajú rodičia predtým, ako sa to naučia samy) považujeme za vstupnú bránu k celému procesu vzdelávania. Miesta, o ktorých hovorí citát jedného z najvýznamnejších spisovateľov americkej literatúry pre deti a mládež,

nevnímame len ako miesta fyzické – predstavujeme si pod nimi aj miesta v myslení dieťaťa, v spôsobe, akým nazerá na svet a na situácie, ktorým v živote čelí.

Dôležitosť čítania s deťmi neprestáva byť predmetom interdisciplinárnych výskumov. Dokazujú, že vzťah k čítaniu a ku knihám priamo súvisí s formovaním postojov dieťaťa ku svojmu bezprostrednému okoliu, ako aj ku vzdialenejšiemu svetu (Crippen, 2012), podporuje kognitívne zručnosti dieťaťa (Calb – Ours, 2014) a má dopad na jeho neskoršie akademické vzdelávanie a úspech v práci (Sikora – Evans – Kelley, 2018). S nástupom virtuálnej doby sa dynamicky mení spôsob, akým (nielen) deti a mladí ľudia trávia voľný čas a akým získavajú informácie. Najnovšie výskumy ukazujú, že priemerný slovenský adolescent trávi na internete v priemere tri hodiny denne, pričom mnohé z jeho aktivít na internete odborníci vyhodnocujú ako rizikové (Maťo, 2018). Už začiatkom deväťdesiatych rokov 20. storočia Mária Ďuričková, jedna z najvýznamnejších slovenských spisovateľiek pre deti a mládež, konštatovala, že doba, v ktorej žijeme, je pre literatúru nepriaznivá. Detskú literatúru podľa nej „nebezpečne ohrozuje prisun násilia a agresivity v rozličných knižných a filmových seriáloch prevažne americkej proveniencie. Biznismeni vo viacerých vydavateľstvách i v televízii napriek odmietavým hlasom rodičov a pedagógov pokračujú v tejto činnosti bez ohľadu na to, že ňou ohrozujú duševné zdravie našich detí“ (1994, 27).

Stotožňujeme sa s tvrdením, že animovaná produkcia, ktorú prinášajú televízne kanály pre deti, ponúka množstvo bezduchých seriálov s obrazmi implicitného i explicitného násilia. Zároveň si však myslíme, že z pohľadu čítania situácia nie je úplne chmúrna. Súčasná literatúra pre deti – či už pôvodná alebo prekladová – ponúka množstvo kvalitných titulov a bez väčšej námahy nájdeme v rámci každej vekovej kategórie knihy, ktoré sú vizuálne pútavé a obsahovo hodnotné. Zaujímalo nás teda, aké miesto majú medzi kvalitnými titulmi preklady z americkej literatúry pre deti a mládež – ktoré to sú, koľko ich je, ktoré vydavateľstvá ich priniesli, kto ich preložil a aká na ne bola v prijímajúcom prostredí odozva. Aby sme sa do takto zadaného výskumnej úlohy mohli pustiť, potrebovali sme sa zamyslieť nad tým, čo vlastne kvalitná literatúra pre deti a mládež je, aké má špecifiká a aké atribúty majú diela, ktoré sa môžu hrdiť prívlastkom klasické. Predkladaná štúdia je teda našim pokusom o vymedzenie pojmu klasickej literatúry pre deti, jej špecifik v vzťahu k americkej literatúre a tiež odhalením príbehu niekoľkých klasických diel z americkej prekladovej literatúry pre deti v slovenskom kultúrnom priestore v premenách času.

1. Klasické dielo pre detského čitateľa (Teoretické ukotvenie)

Teória literatúry pre deti a mládež je nielen vo svetovom, ale aj v slovenskom akademickom prostredí pevne ukotvená. Poznáme základné definície literatúry pre deti,¹ jej špecifické črty,² špecifiká detského čitateľa (hravosť, fascinácia fantastickým svetom, nespútanosť normami

¹ Pojem literatúra pre deti a mládež označuje súbor textov, ktorú sú písané/ilustrované pre deti a mládež, textov o deťoch a mládeži, patria sem však aj texty, ktoré primárne neboli napísané pre deti a mládež, napriek tomu sa tešia ich obľube. Recipientmi literatúry pre deti a mládež sú nezriedka aj dospelí (Schneider, 2016).

² Za dôležitú črtu literatúry pre deti považujeme skutočnosť, že hoci autori tvoria svoje texty pre deti, skôr ako sa k deťom dostanú (predovšetkým diela určené deťom v období predčítateľskej gramotnosti a mladšieho školského veku), musia prejsť výberovými kritériami dospelého. V tejto súvislosti Z. Stanislavová (1999) hovorí o tzv. recepcnej bariére na strane autorov – obávajú sa, že svojou tvorbou

a pod.), klasifikáciu či žánre.³ Máme tradičné odborné časopisy s dlhou tradíciou (napr. revue Bibiana) či internetové platformy, ktoré mapujú vývoj v literatúre pre deti (napr. citaj-mesipolu.sk, uletsknihou.sk). Napriek tomu sú aj v oblasti literatúry pre deti oblasti, ktoré poskytujú možnosti a priestor pre ďalšie bádanie. Práce súčasných výskumníkov napríklad skúmajú prehlbovanie sa tenzie medzi detským a dospelým v súčasných textoch pre deti (Kiššová, 2010), skúma sa distribúcia knižných titulov pre deti z pohľadu vydavateľstiev (Koreňová, 2013), možný dopad niektorých žánrov na psychické zdravie dieťaťa (Koreňová, 2014), zaujímavé sú aj práce o didaktickom využití svetovej literatúry pre deti a mládež (Rusňák, 2009). Všetky tieto otázky nachádzajú svoje analógie aj vo výskumoch venovaných prekladovej tvorbe pre deti.

Zaujímavým rozmerom bádania v oblasti literatúry pre deti a mládež je jej hodnotenie a recepcia z pohľadu detského verus dospelého čitateľa – či už rodiča, ktorý čítaním dieťa sprevádza, predovšetkým v období predčitateľskej gramotnosti, alebo literárneho kritika.⁴ Každý, kto sa pohybuje vo sfére vydavateľskej činnosti pre deti, vie, že okrem iného je špecifická tým, že má dve skupiny recipientov – deti a dospelých. Ako upozorňuje Stavans (2018), v tomto žánri platí, že ak kniha neuspokojí dospelého, nezasiahne dieťa. Ak však uspokojí iba dospelého, dieťa uniklo pozornosti. Literárnu kritiku v oblasti tvorby pre deti – či už pôvodnej alebo prekladovej – považujeme za výsostne dôležitú a aktuálnu. Pomáha rodičom i učiteľom (v staršom veku aj samotným detským čitateľom) orientovať sa v knižných tituloch z pohľadu hodnôt a upozorňuje na škodlivé javy (Koreňová, 2014) či vyzdvihuje obsahovú alebo formálnu jedinečnosť jednotlivých publikácií. Podľa P. Whalen-Levittovej, autorky jednej z klasických publikácií o kritike literárnej tvorby pre deti a mládež, kritik literatúry pre deti stojí v prvej línii kultúrnej evolúcie – „v žiadnej inej oblasti totiž nie sú otázky týkajúce sa významu, funkcie a hodnoty literatúry v spoločnosti dôležitejšie a v istom zmysle jasnejšie ako v aréne, kde dospelí rozhodujú o tom, ktoré literárne skúsenosti budú zdieľať s deťmi“ (1983, s. 181). Aj napriek tomu, že ide o staršiu publikáciu, autorkino konštatovanie neustratilo na relevantnosti ani v 21. storočí.

Na druhej strane platí, že objektívne meranie „úspešnosti“ detskej knihy dospelými môže byť problematické – mnohí literárni kritici formulujú svoje hodnotenia kníh pre deti na základe vlastnej čitateľskej skúsenosti a prítomnosti obsahových a tematických komponentov, ktoré v knihách tradične sledujú. Deti však vnímajú text inak – keď počúvajú/čítajú príbeh, ktorý ich zaujme, smejú sa, zadržia dych, zmenia polohu, dotýkajú sa dospelého alebo iného dieťaťa, s ktorým počúvajú, a pod. Až po mnohých hodinách čítania s deťmi sú dospelí schopní predvídať, ktorý text bude u detí úspešný, a ich predpoklad aj tak musí prejsť testom reakcií, ktoré v deťoch vyvolá (Whalen-Levittová, 1983).

Keďže sa v nasledujúcich častiach nášho príspevku budeme venovať prekladu niektorých klasík zo zlatého fondu americkej literatúry pre deti a mládež, považujeme za dôležité aspoň

nebudú autentickí, lebo buď ostanú na úrovni zabehaných stereotypných tém a ich zobrazení, alebo sa vystavia „riziku mimobežnosti s detským príjemcom“ (s. 138).

³ Pozri práce J. Kopála (*Literatúra a detský aspekt*, 1970), O. Sliackeho a Z. Stanislavovej (*Kontúry slovenskej literatúry pre deti a mládež v rokoch 1945 – 2002*, 2003), Z. Klátika (*Svetová literatúra pre mládež*, 1978) a i.

⁴ Literárnu kritiku chápeme v duchu definície R. Welleka (1956) ako výskum literárnych diel s dôrazom na ich hodnotenie recipientom.

rámcovo zadefinovať klasické dielo pre detského čitateľa. Stotožňujeme sa s J. Felixom (1953), ktorý hovorí, že klasikom je ten, kto je svojimi dielami z minulosti nástrojom kultúry prítomnosti. V publikácii *Svetová literatúra pre deti a mládež v didaktickej komunikácii* R. Rusňák (2009, s. 14) na vymedzenie klasickej literatúry pre deti a mládež používa spojenie „dobrá kniha“. Je to dielo, ktoré spĺňa štyri základné kritériá: je umelecky presvedčivé (autentické), zaujímavé (aby dieťa nenudilo), pravdivé (má pomenúvať dobro a zlo) a má potenciál osobnostne dieťa rozvíjať a umožňovať mu duševný rast. V jednej zo svojich recenzií opísal R. Rusňák parametre hodnotnej detskej knihy týmito slovami: „Kto má rád dobré rozprávkové príbehy a vie si ich aj čitateľsky zamilovať, veľmi dobre pozná ich nezameniteľnú vôňu, tichú melódiu i vzhľad; pozná po „degustácii“ zotrvaťajúci chuťový pocit príbehu na perách – ten pocit, ktorý sa v návratkoch i spomienkach dokáže až neuveriteľne autenticky zachovať“ (2009, s. 69). V kontexte týchto definícií budeme v praktickej časti nášho príspevku nazerať na preklady z americkej literatúry pre deti a mládež.

Istým meradlom kvality literárneho diela sú aj ocenenia, ktoré vo svojej kategórii získava. Udeľovanie takýchto cien považujeme za dôležité, pretože upozorňujú nielen literárnych kritikov, ale aj širšiu čitateľskú verejnosť na hodnotné knihy a otvárajú diskusie na témy súvisiace s čítaním a s jeho pozitívnymi účinkami na detského čitateľa (formovanie postoja k sebe a svetu, nadobúdanie empatie, terapeutické účinky čítania, prostredníctvom ilustrácií formovanie estetického čítania, súvislosť medzi pozitívnym vzťahom k čítaniu a schopnosťou učiť sa a pod.). Pre kníhkupectvá môžu byť ocenené knihy indikátorom úspešného predaja. V neposlednom rade sú ocenené diela satisfakciou pre ich autorov a povzbudením do ďalšej tvorivej činnosti.

V Spojených štátoch sa za dve najprestížnejšie ocenenia za literatúru pre deti a mládež považujú Newberyho a Caldecottova medaila. Obe každoročne udeľuje Asociácia knižničných služieb pre deti (ALSC). Medaila Johna Newberyho sa od roku 1922 udeľuje autorovi, ktorý sa v konkrétnom roku pričínal o najvýznamnejší príspevok do fondu americkej literatúry pre deti. Ocenenie sa považuje za prvé v kategórii literatúry pre deti na svete. Caldecottova medaila sa od roku 1937 udeľuje najlepšiemu ilustrátorovi detskej knihy. Väčšina z kníh, ktorým sa budeme venovať v poslednej časti príspevku, bola ocenená minimálne jednou z uvedených medailí.

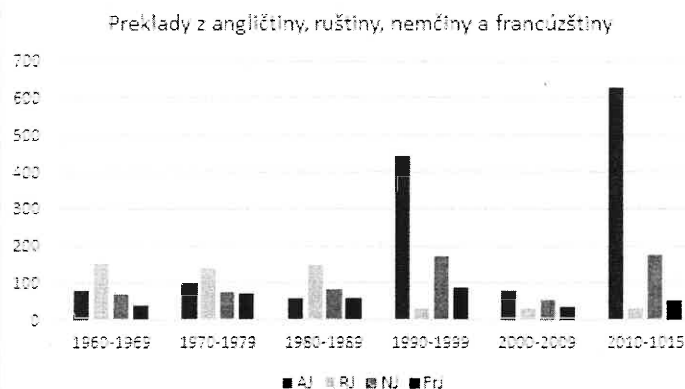
2. Špecifiká (americkej) detskej prekladovej literatúry v slovenskej tvorbe pre deti

Skúmanie špecifik (nielen americkej) detskej prekladovej literatúry je integrálnou súčasťou skúmania dejín prekladovej literatúry na Slovensku. Tak ako v prípade umeleckého prekladu kníh pre dospelých, aj v prípade literatúry pre deti a mládež platí, že v kontexte národnej literatúry plní viacero dôležitých funkcií: 1. dotvára profil národnej knižnej kultúry, 2. rozširuje ponuku čítania o ďalšie umelecké diela, 3. kompenzuje tematické či žánrové okruhy, ktoré z rôznych dôvodov nedokáže saturovať pôvodná tvorba, 4. hodnotovo i poetologicky dopĺňa domácu ponuku čítania, 5. umožňuje domácej tvorbe konfrontovať sa so svetom, 6. inšpiruje domácu tvorbu a 7. zážitkovým i vecným spôsobom sprostredkúva domácim recipientom informácie o iných kultúrach (Stanislavová, 2017, s. 4). Najnovšie poznatky o histórii a špecifikách detskej prekladovej literatúry na Slovensku sumarizuje publikácia *Text a ilustrácia v prekladovej tvorbe pre deti a mládež* autoriek Z. Stanislavovej a I. Gal Drzewieckej (2017).

Priestor skúmania špecifik americkej detskej prekladovej literatúry pre deti a mládež je pomerne široký a ponúka viacero zaujímavých výskumných otázok: Aký je pomer prekladov

z americkej literatúry pre deti a mládež a ostatných svetových literatúr? Čo ho ovplyvňuje? Aké sú kritériá výberu detskej knihy na preklad? Aký bol v minulosti vzťah medzi ideológiou a výberom detskej knihy na preklad? Čo v súčasnosti nahradilo ideológiu? Aké sú analógie medzi americkou prekladovou literatúrou pre dospelých a pre deti? Aké žánre/hodnoty sú zastúpené v americkej prekladovej literatúre pre deti a mládež? Cieľom nášho príspevku nie je odpovedať na všetky nastolené otázky. Keďže jedným z výstupov nášho výskumu sú aj kvantitatívne ukazovatele (t. j. počet klasických amerických diel pre deti a mládež, ktoré vyšli v slovenských prekladoch), zo spektra výskumných otázok sme si v rámci skúmania špecifik americkej detskej prekladovej literatúry vybrali tie, ktoré sa dotýkajú vzťahu medzi ideológiou a prekladom a jeho pretavením do počtu preložených diel z angličtiny a ruštiny.

Keďže kultúrne dejiny sa vyvíjajú v rozmedzí hraníc vytýčenými politickými dejinami, aj v prípade dejín umeleckého prekladu má výpovednú hodnotu pohľad na prekladovú produkciu detskej americkej literatúry pred rokom 1989 a po ňom. Kým pred rokom 1989 mali dominantné postavenie umelecké preklady z ruskej literatúry a sovietskych literatúr, po roku 1989 sa v dôsledku politických zmien situácia zmenila a počet prekladov sa takmer zrkadlivo obrátil v prospech americkej literatúry. Ideologickú motiváciu pri výbere diela na preklad vystriedala motivácia komerčná a vydavateľská činnosť sa začala riadiť princípmi trhovej ekonomiky. Ako príklad uvádzame porovnanie prekladovej produkcie umeleckej literatúry pre deti v rokoch 1960 – 2015 s ohľadom na jazyk originálu (Stanislavová, 2017, s. 33).

Ako vidíme, kým pred rokom 1989 dominovala ako jazyk originálu (v širšom zmysle kultúra, ktorá mala byť pre domáci vývin určujúca) ruština, po roku 1989 sa situácia dramaticky zmenila a dominantné postavenie získala angličtina. Analogické zistenia prinášajú práce venované výskumom medzi vzťahom ideológie a prekladu v umeleckej literatúre pre dospelých.⁵

Okrem nedávno vydaných knižných publikácií poukazujú na vzťah ideológie a prekladu viaceré hodnotiace štúdiu o vývine detskej prekladovej literatúry. Ondrej Sliacky (2008)

⁵ Pozri štúdiu M. Djovčoša a L. Pliešovskej *Power and shifting paradigm in translation* (2011), diplomovú prácu N. Popovcovej *The place of translations of American literature in publishing policy of Slovak publishing houses after 1989* (2017).

podrobne opísal situáciu v prekladovej literatúre pre deti medzi rokmi 1945 – 1960. Poukázal na to, že v zmenených podmienkach od roku 1948 mohla prekladová redakcia *Mladých liet*, ktoré boli v podstate monopolným vydavateľom detskej literatúry, do svojich edičných plánov zaraďovať len tie tituly, ktoré korešpondovali s celkovým zameraním štátnej výchovy a vzdelávania. Logickým dôsledkom bolo, že drvivú väčšinu prekladových titulov tvorila v päťdesiatych rokoch 20. storočia ruská a sovietska literatúra pre deti. Je však zaujímavé, že aj v čase vybičovaných ideologických vášní v päťdesiatych rokoch si v slovenskej prekladovej tvorbe pre deti našli svoje miesto aj tituly zo Spojených štátov amerických. Išlo o „reprezentantov klasickej literatúry, ktorí boli socialistickou ideológiou prekalifikovaní na autorov „pokrokových““ (Sliacky, 2008, s. 69). Slovenskí čitatelia sa tak mohli zoznámiť s dielami J. F. Coopera, M. Twaina či obľúbeného J. Londona. Ako uviedol O. Sliacky, na jednej strane bolo výborné, že sa fond prekladovej literatúry obohatil o (nielen) americkú klasiku 19. storočia, na druhej strane by však z hľadiska vývinu pôvodnej tvorby pre deti a mládež bolo produktívnejšie, keby sa v slovenských edičných plánoch objavili diela, ktoré z pohľadu svetovej literatúry položili základy modernej literatúry (napríklad Salingerovo *Kto chytá v žite* pre adolescentných čitateľov).

Na dôležitosť konfrontácie našej a svetovej literatúry pre deti poukazoval tesne pred zlomovým rokom 1989 aj Igor Hochel. Jeho štúdiu o prekladovej produkcii *Mladých liet* v roku 1988 je okrem iného aj svedectvom o uvoľnenejšej atmosfére konca osemdesiatych rokov – už nebolo neprípustné vyzdvihovať kvalitu západných prekladových literatúr a, naopak, kritizovať zaostávajúcu kvalitu titulu ruskej autorky.

Ako sme už spomenuli, po roku 1989 vzrástla produkcia americkej prekladovej literatúry pre deti a mládež enormným tempom a svoje dominantné postavenie si drží dodnes. Aj keď v záplave americkej prekladovej produkcie výrazne prevládajú komerčné tituly (od disneyoviek, príbehov napísaných podľa úspešných televíznych seriálov, napr. *Ninja korytnačky*, cez dobrodružné série až po masový nástup trilerov a fantasy literatúry), približne od roku 2010 môžeme badať silnejúcu orientáciu na literatúru, ktorá obohacuje pôvodnú tvorbu nielen z hľadiska hodnot, ale aj z hľadiska ich foriem zobrazovania (Stanislavová, 2017; Koreňová, 2013).

3. K niekoľkým klasikám americkej literatúry pre deti a mládež v slovenských prekladoch

Podľa Ilana Stavansa, popredného vydavateľa prekladovej literatúry pre deti v Amerike, je jednou z kľúčových tém detských kníh od amerických autorov diverzita. Kým v niektorých krajinách má literatúra pre deti tendenciu byť skôr didaktická, v Amerike sa viac zameriava na skúsenosť inakosti. To je podľa neho jeden z dôvodov, prečo sa americkým knihám pre deti „dobro cestuje“ (Stavans, 2018).

Predmetom nášho výskumu o slovenských prekladoch amerických kníh pre deti a mládež boli knihy, ktoré majú prívlastok klasické. Za referenčný rámec klasických diel sme považovali reprezentatívny výber jednej z najvýznamnejších amerických knižníc, The New York Public Library, z roku 2013.⁶ Výber obsahoval sto najvýznamnejších kníh pre deti vydaných za sto rokov (a hoci sa snažil o „svetovosť“, o jeho náklonnosti voči domácim autorom svedčí fakt, že osemdesiatka zo sto kníh, ktoré sa na zoznam dostali, sú knihy amerických spisovateľov). Po selekcii amerických diel sme skúmali, ktoré z nich vyšli v slovenskom preklade. Následne

⁶ Výber *100 Great Children's Books* bol uverejnený pri príležitosti výstavy *The ABC of It: Why Children's Books Matter*, ktorá prebiehala od júna 2013 do marca 2014.

sme si dali vypracovať podrobnú rešerš, ktorá mapovala bibliografické údaje o všetkých vydaniach preložených diel, ako aj recepcné odozvy, ktoré ich vydania sprevádzali. Do výberu sa dostali klasické diela z vekových kategórií od najmenších čitateľov (resp. obdobia predčítateľského veku) až po tzv. young adults, čiže mládež. Výsledkom nášho výskumu je teda príbeh kníh *Nenásytná húsenička* od Erica Carla, *Kde žijú divé zvery* od Maurica Sendaka, *Kvak a Člup sú kamaráti* od Arnolda Lobela, *Čaroidejník z krajiny Oz* od L. Franka Bauma, *Šarlotina pavučinka* od E. B. Whitea, *Darca* od Lois Lowryovej a *Nebezpečná skratka* od Madeleine L'Engleovej v slovenských prekladoch.

3.1. Predčítateľský vek

Knižka (leporelo) *Nenásytná húsenička* (*The Very Hungry Caterpillar*) od Erica Carla (1929), autora a ilustrátora v jednej osobe, vyšla v Amerike po prvýkrát roku 1969 a dodnes sa považuje za jednu z najúspešnejších kníh pre najmenšie deti nielen v kontexte americkej, ale aj svetovej literatúry. Predalo sa z nej vyše tridsaťtri miliónov výtlačkov a bola preložená do päťdesiatich jazykov.⁷ Dielko o húseničke, ktorá je taká hladná, že by zjedla všetko, čo sa jej postaví do cesty, je výnimočná jednak svojím výnimočným grafickým spracovaním a technikou tlače, jednak tým, že prostredníctvom jednoduchého textu učí deti počítať, pomenúvať dni v týždni, farby, rozpoznávať ovocie a pod.

Je zaujímavé, že napriek jej svetovosti vyšla na Slovensku prvýkrát až v roku 2012 – vydalo ju vydavateľstvo Zelený Kocúr v preklade Gertrúdy Korpičovej. O jej úspechu svedčí okrem iného aj skutočnosť, že momentálne je vypredaná a pripravuje sa jej dotlač. Keďže ide o publikáciu pre najmenších a viac ako hodnotenie obsahu má pri nej význam hodnotiť formu, ktorá deťom pomáha rozvíjať nielen vedomosti o svete, ale aj estetické vnímanie a v neposlednom rade jemnú motoriku, je pochopiteľné, že knižke sa nedostalo pozornosti vo forme recenzií v odborných publikáciách. Odkazujú však na ňu odborníci na čítanie s deťmi (napríklad Viktória Marcinová, zakladateľka projektu citajmespolu.sk)⁸ a teší sa veľkej obľube u širokej verejnosti, ktorá publikuje svoje kladné hodnotenia na rôznych internetových fórach a žiada si aj vydania ďalších titulov od E. Carla. Knihy tohto autora sú v Amerike pravidelne oceňované. *Nenásytná húsenička* získava ocenenia od čias svojho vzniku až dodnes – v roku 1970 získala cenu Amerického inštitútu grafických umení, v roku 2007 ju zase americká Národná vzdelávacia asociácia zaradila medzi sto najdôležitejších kníh pre deti. Dodnes sa používa v rámci osvetly čítania a gramotnosti. Jej vydanie na našom trhu považujeme za zmysluplný počin.⁹

3.2. Predčítateľský a mladší školský vek

V kategórii predčítateľského a mladšieho školského veku by sme chceli upriamiť pozornosť na dve knihy – presnejšie, na jednu knihu a jednu sériu kníh.

Prvým dielom je knižka Maurica Sendaka (1928 – 2012) *Kde žijú divé zvery* (*Where the Wild Things Are*). Ilustrátor a spisovateľ Sendak sa považuje za jedného z najvýznamnejších

a najoceňovanejších autorov pre deti a mládež nielen v Amerike, ale aj vo svete – okrem medzinárodnej ceny Hansa Christiana Andersena (1970) a pamätnej ceny Astrid Lindgrenovej (2003) získal aj najprestížnejšie americké ocenenia v tvorbe pre deti – Caldecottovu medailu (*Kde žijú divé zvery*, 1964), Národnú knižnú cenu (1982) a i.

Sendakovo detstvo bolo poznačené vyrastaním v rodine, ktorej priami príbuzní zažili hrôzy holokaustu. Už ako dieťa bol vystavený úvahám o smrti a násilí. *Kde žijú divé zvery* nazval Sendak prvým dielom trilógie, ktorej časti nespájajú rovnaké postavy či prostredie, ale téma – prostredníctvom detských protagonistov a ich dobrodružstiev uvažuje podľa americkej literárnej kritičky Marie Russovej (2019) o tom, ako môžeme vstupovať do nášho vnútorného života tak, aby sme sa vymanili z rodín nášho detstva a dokázali čeliť veľkému strašidelnému svetu a vďaka tomu dospieť.¹⁰ Prvé dielko trilógie (príbeh dokázal Sendak vtesnať do 337 slov) ponúka príbeh malého chlapca Maxa, ktorý čelí hnevu. Aby unikol frustrácii (za vyčítanie ho mamka pošle spať bez večere), prenesie sa do fantastického sveta plného divých zverov (námetom pre ich ilustrácie pre Sendaka bol širší okruh príbuzných, s ktorými sa spisovateľ musel stretávať na rodinných návštevách). Spočiatku sa z nespútananej spoločnosti teší, napokon mu však začne chýbať rodina a vráti sa do reality svojej izbičky, v ktorej ho, na jeho potešenie, čaká teplá večera. V Amerike vyšla kniha roku 1963 a aj keď v radoch literárnej kritiky spočiatku vyvolala rozpačité reakcie, k detskému čitateľovi si našla cestu okamžite. Netrvalo dlho a knihu začali psychológovia radiť medzi odporúčané čítanie pre rodičov, ktorí prechádzajú s deťmi náročným obdobím vzdoru. V roku 2007 bola kniha zaradená Národnou vzdelávacou asociáciou medzi 100 najvýznamnejších kníh pre deti a prezident Barrack Obama z nej čítaval deťom, ktoré ho prišli navštíviť do Bieleho domu.¹¹

V slovenčine vyšla knižka v preklade Jána Gavuru roku 2014, vydalo ju vydavateľstvo Slniečkovo. Na vydanie knihy s potešením zareagovalo viacero portálov, ktoré prinášajú recenzie na kvalitné knihy pre deti – portál odetskychknihach.sk Sendakovo dielo predstavuje ako jednu z najznámejších a najlepších kníh všetkých čias. Vyzdvihuje, že dielo si vystačí s minimom textu, keďže na väčšinu toho, čo chce malému čitateľovi povedať, nepotrebuje viac než ilustrácie, v ktorých je obsiahnutých množstvo emócií a možných interpretácií. Práve vďaka nim knižku hodnotí ako dielo, ktoré rastie s dieťaťom. Iveta Gal Drzewiecka v recenzii na portáli uletsknihou.sk konštatuje, že „hoci od vzniku knihy uplynulo viac než päťdesiat rokov, sama téma, jej literárne aj ilustračné stvárnenie predstavujú v detskej literatúre nadčasové hodnoty. Súčasným deťom môžu ‚Sendakove zvery‘ okrem hlbokých myšlienok ponúknuť aj výtvarne cennejšiu alternatívu voči populárnym ilustráciám v žánri fantasy“. Uvedené recenzie okrem iného dokumentujú, že recepcia (nielen) detskej literatúry už viac ako na stránkach tradičných odborných a kultúrnych periodík (napr. revue Bibiana) prebieha na internetových fórach, kde sú dostupnejšie a ako také aj čítanejšie, živšie, a bola by chyba, keby ich akademické výskumy zaznávali či obchádzali.

Ďalším dielom, na ktoré chceme upriamiť pozornosť, je séria kníh Arnolda Lobela (1933 – 1987) o Kvakovi a Člupovi. Vo výbere stovky najlepších kníh newyorskej knižnice sa objavil iba prvý diel, my sa však pozrieme na celú sériu. Ilustrátor a spisovateľ Arnold Lobel (poradie nie je náhodné; Lobel sa netajil tým, že sa pohodlnejšie cíti v polohe ilustrátora ako

⁷ Údaje sú prevzaté zo stránky martinus.sk.

⁸ Pozri článok L. Brezovskej *Výber tých najkrajších kníh pre deti podľa odborníkov*.

⁹ K dlho jedinej knižke E. Carla v slovenskom preklade nedávno pribudla ďalšia – *Od hlavy po päty* (2018). Najmenším čitateľom ju opäť prinieslo vydavateľstvo Zelený Kocúr, tentoraz v preklade Jely Krajčovičovej.

¹⁰ Pokračovaním trilógie je kniha *V nočnej kuchyni* (*In the Night Kitchen*, 1970) a uzatvára ju kniha *Tam vonku* (*Outside Over There*, 1981).

¹¹ Informácia prebratá z informácií o slovenskom vydaní knihy na stránke www.martinus.sk.

spisovateľa) patrí medzi najvýznamnejších amerických autorov pre deti; jeho knihám boli udeľené najvyššie ocenenia v tvorbe pre deti – Newberyho i Caldecottova medaila.¹²

V slovenčine vyšli v preklade akademikov Jána a Miroslavy Gavurovcov všetky štyri knižky zo série o Kvakovi a Čľupovi – *Kvak a Čľup sú kamaráti* (*Frog and Toad Are Friends*, 2008), *Kvak a Čľup sú spolu* (*Frog and Toad Together*, 2009), *Veselý rok s Kvakom a Čľupom* (*Frog and Toad All Year*, 2010) a *Kvak a Čľup nepoznajú nudu* (*Days with Frog and Toad*, 2011).¹³ Je sympatické, že všetky časti vydala Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu aj v Braillovom písme. Keďže oproti *Nenásytnej húseničke* ide o dielo, ktoré intencionalne pracuje nielen s vizuálnosťou, ale aj s hodnotami, ku ktorým malého čitateľa vedie, pochopiteľne vzbudilo aj širšiu recepčnú odozvu. Recenzia na prvý diel v Knižnej revue (2009) predstavuje knihu v kontexte jej príbehu v pôvodnom americkom prostredí, prináša zaujímavé zmienky o tom, akou cestou sa uberalo v prvej polovici 20. storočia koncipovanie šlabikárov pre deti v USA a ako si do školského kurikula našiel cestu Arnold Lobel. Autor recenzie pripomína, že čitatelia v Československu sa s knihou mohli zoznámiť krátko po jej vydaní v USA, avšak len v českom jazyku. Slovenský preklad považuje autor recenzie za bližší originálu, keďže Lobelova strohosť vo vyjadrovaní bola intencionalna a autori prekladu sa ju snažili uchovať. Na prvé vydanie Kvaka a Čľupa reaguje aj Timotea Vráblová. V úvode pútavej recenzie zdôrazňuje, že ide o preklad z americkej literatúry a s potešením konštatuje, že kniha sa pozitívne vymyká zo zjednodušenej šablóny, cez ktorú sa zvykneme na americkú knižnú kultúru pre deti pozeráť. Upozorňuje, že z americkej tvorby pre deti, žiaľ, často preberáme tituly, ktoré sa ani v americkej kultúre nepovažujú za skvosty (Vráblová, 2009). Vynikajúcim zhodnotením prínosu prekladu Kvaka a Čľupa do slovenčiny je recenzia Petra Karpinského uverejnená v Bibiane (2009). Pomenúva, čo robí knihu hodnou prívlastku „klasika“ (nadčasovosť, humor, didaktickosť), a vyjadruje sa aj k jazyku knihy a pôvabnosti ilustrácií. Keďže zápletky jednotlivých príbehov sú pomerne jednoduché, konštatuje, že kniha je výborným čítaním už pre deti v predčitateľskom veku, zároveň nenáročná lexika a pútavý štýl umožňujú samostatnú recepciu začínajúcim čitateľom. V súlade so všetkými publikovanými pozitívnymi odozvami na príbehy o Kvakovi a Čľupovi uvádza, že sa naša prekladová literatúra pre deti obohatila o „veľmi príjemný percepčný text pre deti predčitateľského a raného čitateľského veku, no zároveň nenudí a svojou infantilnosťou neuráža ani dospelého čitateľa“ (2009, s. 68).

Všetky zmienené recepčné odozvy na preklady príbehov o Kvakovi a Čľupovi dokazujú, že knižky boli prijaté s nadšením, pretože pôvodnú literatúru obohatili o dielo, ktoré prinieslo klasické hodnoty v krásnom verbálnom i vizuálnom prevedení a navyše búra stereotypy o nízkej úrovni americkej knižnej tvorby pre deti.

¹² V roku 1981 získal Caldecottovu medailu za knižku *Bájkky* (*Fables*), v roku 1971 a 1972 získal Caldecottove vyznamenania za knižky *Kvak a Čľup sú priatelia* (*Frog and Toad are Friends*) a *Hildilid's Night*. V roku 1973 získal Newberyho vyznamenanie za knihu *Kvak a Čľup sú spolu* (*Frog and Toad are Together*).

¹³ Okrem príbehov o Kvakovi a Čľupovi prekladateľská dvojica Gavurovcov preložila aj Lobelovho *Pána Sovu* (2013; v origináli *Owl at Home*, 1975) a *Mýšiaciu polievku* (2013; v origináli *Mouse Soup*, 1977); obe knihy vyšli aj v Braillovom písme.

3.3. Mladší školský vek

V rámci kategórie malých čitateľov by sme chceli priblížiť dve knihy – *Čarodejníka z krajiny Oz* od L. Franka Bauma (1856 – 1919) a *Šarlotinu pavučinku* od E. B. Whitea (1899 – 1985).

Kniha *Čarodejník z krajiny Oz* je najstaršou zo všetkých kníh, ktoré v článku predstavujeme. V Amerike vyšla roku 1900 a aj keď nebola ocenená žiadnou cenou (v čase jej vydania ani nejestvovali), niet pochyb o tom, že má svoje nezastupiteľné miesto v zlatom fonde americkej literatúry pre deti. Baum nikdy neplánoval vydať pokračovanie ku knihe, avšak na žiadosť detských čitateľov napokon napísal trinásť ďalších dielov. V časoch, keď sa detské knihy v podstate ani nevydávali, sa Baumovo dielo okamžite stalo bestsellerom a námetom pre rôzne adaptácie. Doslova kultovou sa kniha stala po filmovom spracovaní v roku 1939 s Judy Garlandovou. *Čarodejník z krajiny Oz* sa považuje za prvú pôvodnú americkú rozprávku. Baum sa netajil svojim obdivom k Lewisovi Carrolovi a inšpiráciou jeho *Alicou v krajine zázrakov*, avšak Carrolov autorský koncept založený na vytvorení bohatého ilustrovaného rozprávkového sveta plného nadprirodzených udalostí a postáv obohatil o ukotvenie v domácom prostredí (dej sa odohráva v Kansase a Nebraske) a v reáliách, ktoré boli známe domácim detským čitateľom (kukuricné polia, strašiaci v poli, obrazy z obdobia industrializácie a pod.). *Čarodejník z krajiny Oz* bol preložený do vyše päťdesiatich jazykov. Ako upozorňuje Sladová, kniha nielenže patrí do zlatého fondu svetovej modernej rozprávky, ale jej symbolický presah umožňuje stále nové čítania a interpretácie (pozri Rusnák, 2009).

V slovenčine vyšla kniha po prvýkrát v preklade Margity Príbuseovej roku 1990 vo vydavateľstve Mladé letá. Ukážka z prekladu bola zaradená aj do jedného z čísel časopisu pre mladších školákov Ohník. Okrem zmienenej ukážky prvé vydanie slovenského prekladu nevyvolalo výraznejšie ohlasy. Odbornej pozornosti sa mu dostalo až po jeho novom vydaní v pôvodnom (mierne upravenom) preklade Margity Príbuseovej s ilustráciami Kataríny Kerekesovej. Knihu vydalo vydavateľstvo Petit Press v roku 2008. Okrem týchto prekladov vyšla aj obrazová publikácia inšpirovaná dielom F. Bauma s rovnomeným názvom ako pôvodný román. Knihu ilustrovala Manuela Adreaniová a vyšla v preklade Martina Kubíka vo vydavateľstve Naše vojsko v roku 2017. Radoslav Rusnák, akademik a popularizátor Bauma na Slovensku, reagoval na vydanie nového prekladu recenziou v Bibiane (2009). Identifikuje v nej aspekty, ktorými si Baum získal detského i dospelého čitateľa (dobrodružstvo, paralelný svet, fantastické postavy), zaraďuje ju do kánonu klasickej svetovej literatúry a vyjadruje sa aj k rozdielom medzi starším a novším vydaním románu v slovenčine. Okrem popularizácie na stránkach Bibiany urobil Rusnák Baumovi (zmysluplnú) službu aj tým, že *Čarodejníka z krajiny Oz* zaradil do svojej publikácie *Svetová literatúra pre deti a mládež v didaktickej komunikácii* (2009), kde dáva budúcim učiteľom návod, ako môžu s týmto a ďalšími klasickými textami zo svetovej literatúry pre deti a mládež pracovať na hodinách literatúry tak, aby v plnej miere využili ich didaktický potenciál. Okrem zmienených odoziev sme iné odborné reakcie v kultúrnych a odborných periodikách nenašli, čo vzhľadom na umelecké kvality a historickú dôležitosť Baumovho románu považujeme za prekvapivé. O to viac je sympatické, že kniha sa stala námetom pre modernú muzikálovú adaptáciu režiséra Michala Náhlíka a autora hudby Juraja Haška. Muzikál po prvýkrát uviedlo divadlo Nová scéna v roku 2011.

Šarlotina pavučinka vyšla v origináli roku 1952. Je to kniha o priateľstve medzi prasiatkom, pavúkom a človekom, na hlbšej úrovni je to príbeh o schopnosti pomôcť slabšiemu a prinášať obete. V Amerike sa kniha považuje za nadčasovú klasiku – v roku 1953 bola ocenená

Newberyho vyznamenaním, v roku 1970 za ňu E. B. White získal ďalšiu prestížnu cenu, medailu Laury Ingalls Wilderovej. Od čias jej vydania sa z nej predalo vyše štyridsaťpäť miliónov výťažkov a bola preložená do dvadsiatich troch jazykov.¹⁴ O jej obľúbenosti svedčí aj skutočnosť, že v roku 2000 ju časopis Publishers Weekly vyhodnotil ako najlepšie sa predávajúcu knihu v papierovej väzbe na americkom trhu všetkých čias. Kniha sa v roku 1973 stala predlohou pre animovaný film a v roku 2006 sa milovníci tejto klasikej knihy mohli zoznámiť aj s jej spracovaním v podobe hraného filmu.

Na Slovensku vyšla kniha až v roku 2007, v preklade Oľgy Hlaváčovej ju vydalo vydavateľstvo Fragment.¹⁵ Pri tejto knihe je zaujímavé, že aj keď sa jej nedostalo pozornosti zo strany slovenských recenzentov v kultúrnych periodikách, hneď po jej vydaní v slovenčine sa stala podkladom pre vytvorenie slovenského zvukového záznamu, ktorý vydala Slovenská knižnica pre nevidiacich Mateja Hrebendu (2007). Úryvok z knihy bol zaradený aj do jedného z čísel Včielky, časopisu pre najmenších (2007). Celkovo môžeme z hľadiska recepcie tejto americkej klasiky na Slovensku konštatovať, že hladiny slovenskej prekladovej tvorby pre deti výrazne nerozvírila a na jej predajnosť použili predajcovia viac ako poukazovanie na jej kvalitu marketingové stratégie orientované na filmové spracovania pôvodnej predlohy – v recenzii na filmové spracovanie románu z roku 2006 napríklad Miloš Ščepka (2007) prirovnáva príbeh prasiatka Wilbura k slovenskej klasike Budkáčikovi a Dubkáčikovi.

3.4. Starší školský vek

V poslednej vekovej kategórii sa pozrieme na slovenský život dvoch amerických klasických diel pre mládež – *Nebezpečnej skratky* od Madeleine L'Engleovej (1918 – 2007) a *Darcu* od Lois Lowryovej (1937). Je zaujímavé, že obe autorky si získali uznanie kritiky aj čitateľov žánrom fantasy a obe boli ocenené Newberyho medailou, najvyšším vyznamenaním v literatúre pre deti a mládež. Ako sme už spomínali, prekladová americká literatúra pre deti a mládež sa v poslednom desaťročí posunula od živelného a komerčne orientovaného prekladu smerom ku kvalite, v ostatných rokoch často v rámci žánru fantasy. Nie je preto prekvapivé, že sa spomínané diela ocitli vo výbere slovenských vydavateľstiev. Je však prekvapivé, že zostali bez odborných recepčných odoziev a hodnotenia ich miesta v slovenskej prekladovej tvorbe pre deti a mládež.

Nebezpečná skratka vyšla v Amerike roku 1962. Je prvým dielom zo série piatich kníh ukotvených jednak v autorkinom kresťanskom svetonázore a jednak v jej záujme o vedu. Príbeh románu nebol hneď od začiatku stelesnením úspechu. Autorka knihu dokončila už v roku 1960, avšak k jej vydaniu došlo až o dva roky neskôr – rukopis knihy totiž odmietlo dvadsaťšesť vydavateľov. Vydavatelia sa knihy báli zrejme preto, lebo bola iná ako romány pre mládež v tom čase – išlo o netradičný žáner (vedeckú fantastiku) a hlavnou protagonistkou bolo dievča. Román je príbehom troch mladých cestovateľov v čase, ktorí putujú s cieľom nájsť svojho otca a zachrániť svet. Pre autorku sa stal pozadím, na ktorom rozvíja svoje úvahy o boji medzi svetlom a tmou, dobrom a zlom, a protagonisti v ňom čelia rozhodnutiam, ktoré

¹⁴ Údaje prevzaté zo stránky en.wikipedia.org.

¹⁵ Ešte pred touto knihou vydalo v roku 2002 vydavateľstvo Mladé letá v preklade Oľgy Kralovičovej Whiteovu knihu *Veľké dobrodružstvo myšiaka Stuarta Littla* (v origináli *Stuart Little*, 1945); kniha vyšla aj v Braillovom písme.

ich formujú na ceste dospievania. Literárna kritika v nej vidí silnú inšpiráciu C. S. Lewisom. Po počítačových problémoch s vydaním sa napokon kniha stala veľmi úspešnou. Získala nielen Newberyho medailu, ale aj niekoľko ďalších významných ocenení.¹⁶ V Amerike sa stala sa námetom pre dve filmové adaptácie (2003, 2018) a jednu divadelnú hru (1990).

V slovenčine vyšla kniha roku 2009 vo vydavateľstve Aktuell v preklade Heleny Šajgalíkovej. Ako sme spomenuli, odborné recepčné odozvy na L'Engleovej román sme nenašli, dostupné sú len čitateľské recenzie na internetových fórach.¹⁷ Názory čitateľov na kvalitu románu sa rôznia.

Výber klasických amerických diel pre deti a mládež v slovenských prekladoch uzatvárame románom *Darca* od Lois Lowryovej, v súčasnosti jednej z najvýznamnejších autoriek literatúry pre mládež v USA. Je autorkou vyše štyridsiatich románov a za svoju prácu získala už dve Newberyho medaily – v roku 1990 za knihu *Spočítaj hviezdy*¹⁸ (*Number the Stars*) a v roku 1994 za knihu *Darca* (*The Giver*). V rokoch 2000 a 2016 bola laureátkou na najvyššie svetové ocenenie v oblasti tvorby literatúry pre mládež, cenu Hansa Christiana Andersena.¹⁹ Jej tvorba je špecifická tým, že sa venuje témam, ktoré sú v literatúre pre deti skôr netradičné – píše o nevyliciteľných chorobách, smrti, rasizme či holokauste. Román *Darca* (1993) vyvolal v Amerike rozporuplné reakcie literárnych kritikov – niektorí knihu chválili a odporúčali ju zaradiť do učebných osnov ako povinné čítanie, iní naopak bojovali o to, aby nebola súčasťou školských knižníc.

Na Slovensku vyšiel *Darca* v preklade Veroniky Michalovej roku 2014, knihu vydalo vydavateľstvo Artforum. Napriek tomu, že vydavateľstvo siahlo po oceňovanej americkej autorke a svojím dielom zaplnilo biele miesto vo vydávaní americkej klasiky 20. storočia pre deti a mládež, slovenská literárna kritika naň nereagovala. Jedinými recepčnými odozvami sú, podobne ako pri diele L'Engleovej, reakcie čitateľov na internetových fórach.²⁰

Záver

V predloženej štúdii sme sa pokúsili o predstavenie americkej klasikej literatúry pre deti a mládež v slovenských prekladoch a o zmapovanie jej recepcie v našom kultúrnom priestore prostredníctvom zmienok o recenziách publikovaných v odborných periodikách a na internetových fórach. Inými slovami, zaujímalo nás, ktoré z knížiek, na ktorých vyrastali (nielen) americké deti, sa dostali k nám, v akom časovom odstupe od ich pôvodného vydania v Amerike, kto sa pričínal o to, aby sa k nám dostali, a ako boli prijaté.

Referenčným rámcom pre identifikáciu kľúčových klasických diel bol pre nás reprezentatívny výber stovky (svetových) klasických diel pre deti a mládež za posledných sto rokov (výber bol publikovaný v roku 2014), ktorý zostavila verejná knižnica v New Yorku – za reprezentatívny v kontexte americkej literatúry sme ho považovali preto, lebo osemdesiatdva diel na zozname bolo od amerických autorov.

Naš výskum priniesol niekoľko zaujímavých zistení. Prekvapilo nás, že napriek tomu, že preklady z americkej literatúry majú po roku 1989 v rámci slovenskej prekladovej literatúry

¹⁶ Ocenenia Sequoyah Book Award, Lewis Carrol Shelf Award, bola aj laureátkou ceny Hansa Christiana Andersena.

¹⁷ Pozri recenzie na www.martinus.sk.

¹⁸ Kniha by mala vyjsť v slovenskom preklade v auguste 2019 vo vydavateľstve Tatran.

¹⁹ Cenu každé dva roky udeľuje Medzinárodná únia pre detskú knihu (IBBY) od roku 1956.

²⁰ Pozri recenzie na www.martinus.sk.

konštantne percentuálne najvyššie zastúpenie, z tých, ktoré spadajú do kategórie klasickej (nadčasovej) literatúry, sa k nám dostalo pomerne málo. Zo spomínaných osemdesiatich dvoch klasik, ktoré sa ocitli na zozname newyorskej knižnice, sa do slovenčiny preložilo len sedem. Na druhej strane, vydalo sa aj niekoľko výnimočných diel, ktoré sa do amerického výberu nedostali. Pre lepšiu prehľadnosť všetky preložené diela – t. j. tie zo zoznamu, ako aj tie, ktoré v ňom nie sú – uvádzame v tabuľke. Knihy radíme podľa veku čitateľov, pre ktorých sú určené.

Preklady klasických diel z reprezentatívneho výberu <i>100 Great Children's Books</i>	Preklady klasických diel, ktoré vo výbere nie sú
Eric Carle: <i>Nenásytná húsenička</i> (2012)/ <i>The Very Hungry Caterpillar</i> (1969)	Eric Carle: <i>Od hlavy po päty</i> (2018)/ <i>From Head to Toe</i> (1997)
Maurice Sendak: <i>Kde žijú divé zvery</i> (2014)/ <i>Where the Wild Things Are</i> (1963)	Arnold Lobel: <i>Kvak a Člup sú spolu</i> (2009)/ <i>Frog and Toad are Together</i> (1972); <i>Veselý rok s Kvakom a Člupom</i> (2010)/ <i>Frog and Toad All Year</i> (1976); <i>Kvak a Člup nepoznajú nudu</i> (2011)/ <i>Days with Frog and Toad</i> (1979); <i>Pán Sova</i> (2013)/ <i>Owl at Home</i> (1975); <i>Myšacia polievka</i> (2013)/ <i>Mouse Soup</i> (1977)
Arnold Lobel: <i>Kvak a Člup sú kamaráti</i> (2008)/ <i>Frog and Toad Are Friends</i> (1970)	E. B. White: <i>Veľké dobrodružstvo myšiaka Stuarta Littla</i> (2002)/ <i>Stuart Little</i> (1945)
Lyman Frank Baum: <i>Čarodejník z krajiny Oz</i> (1990, 2008)/ <i>The Wonderful Wizard of Oz</i> (1900)	Lois Lowryová: <i>Spočítaj hviezdy</i> (má vyjsť v auguste 2019)/ <i>Number the Stars</i> (1990)
E. B. White: <i>Šarlotina pavučinka</i> (2007)/ <i>Charlotte's Web</i> (1952)	T. S. Eliot: <i>Šibalova príručka šikovných mačiek</i> (2015)/ <i>Old Possum's Book of Practical Cats</i> (1939)
Lois Lowryová: <i>Darca</i> (2014)/ <i>The Giver</i> (1993)	Shel Silverstein: <i>Strom, ktorý dáva</i> (2011)/ <i>The Giving Tree</i> (1964)
Madeleine L'Engleová: <i>Nebezpečná skratka</i> (2009)/ <i>A Wrinkle in Time</i> (1962)	Sylvia Plath: <i>Čarovný oblek Maxa Nixa</i> (2016)/ <i>The It-Doesn't-Matter Suit</i> (1966)

Ako ukazuje tabuľka, spolu vyšlo v slovenčine osemnásť diel z americkej literatúry pre deti a mládež, ktoré sa môžu tešiť z prívlastku klasické. Tri z nich boli v origináli publikované v prvej polovici, pätnásť v druhej polovici 20. storočia. Skutočnosť, že až na jednu z nich (kniha *Čarodejník z krajiny Oz* vyšla v dvoch prekladoch – 1990 a 2008) všetky vyšli v slovenskom preklade až v 21. storočí, je potvrdením tendencií, ktoré sme opísali v druhej časti nášho príspevku – slovenské vydavateľstvá sa v 20. storočí sústredili na preklady tých amerických autorov, ktorých socialistická kritika vyhodnotila ako pokrokových. Vychádzali teda dobrodružné diela J. F. Coopera, J. Londona, M. Twaina, ktoré sa dali interpretovať ako obžaloba americkej sociálnej nespravodlivosti a vykorisťovania (Cooper, Twain) či ničivého materializmu (London). V početných nákladoch tiež vychádzali preklady Burroughsovo *Tarzana*, ktorý v domácom prostredí saturoval absenciu exotickéj dobrodružnej literatúry. Biele miesta v prekladovej produkcii americkej klasiky pre deti a mládež sa teda začali zaplňať až od roku

2009, keď začalo vydavateľstvo Slniečkovo pod taktovkou dramaturga Erika Grocha postupne vydávať diela Arnolda Lobela vo vynikajúcich prekladoch prekladateľskej dvojice Jána a Miroslavy Gavurovcov (pri niektorých prekladoch boli spoluautormi, iné preložili samostatne). Spolupráca Slniečkova so spomínanou prekladateľskou dvojicou sa vo vydávaní americkej detskej klasiky v slovenských prekladoch ukázala ako kľúčová – z osemnástich diel uvedených v tabuľke desať preložili Gavurovci a deväť z nich vyšlo v Slniečkove. Dovoľme si tvrdiť, že Ján a Miroslava Gavurovci urobili pre preklad americkej klasiky pre deti a mládež v 21. storočí to, čo urobil Ján Vilikovsky pre preklad americkej klasiky pre dospelých v druhej polovici 20. storočia (pozri Pliešovská, 2016).

Zaujímalo nás, prečo je podiel klasiky v záplave prekladov z angličtiny taký nízky. Dôvodov môže byť niekoľko. Prvé vysvetlenie je pomerne jednoduché – vydavateľská činnosť sa riadi rovnakými trhovými pravidlami ako akákoľvek iná obchodná činnosť. Rovnako ako pri vydávaní prekladov klasickej literatúry pri dospelých, aj pri literatúre pre deti platí pravidlo, že klasika neprináša také zisky ako komerčná literatúra. V súvislosti s vydávaním prekladov z americkej literatúry však Ján Gavura (2019)²¹ upozorňuje aj na ďalšie špecifikum, ktoré sa v konečnom dôsledku môže podpisovať pod ich relatívne nízky počet. Pri práci so zahraničnými vydavateľstvami a agentúrami narážajú slovenskí vydavatelia na problém, že pre slovenský trh niekedy postačuje 500 – 1000 kusov z titulu, čo pre niekoho predstavuje sotva desať percent toho, čo sa očakáva. Takisto sa potom k tomu viažu platby, ktoré bývajú často na slovenské pomery dosť vysoké (1000 – 2000 USD), plus provízia z predaja/royalties. Európski vydavatelia takmer vždy pristúpia na vysvetlenie, že slovenčina patrí počtom k menším jazykom, americkým partnerom býva takáto predstava cudzia. Pri komerčne úspešných tituloch, ako boli vo svete napríklad Sendakove *Kde žijú divé zvery*, sa americké vydavateľstvá zabezpečujú aj tak, že ponúkajú nie jeden konkrétny titul, ale zaviazujú vydavateľa prijať sériu kníh, ktoré sa potom majú vydať napríklad v rozmedzí troch rokov. Našťastie, aj tie ďalšie tituly sú kvalitné a zrejme by došlo k ich doobjednaniu tak či tak, keď sa však vydavateľ zaviazal, je to pre majiteľa práv poistka a istota príjmu. Práca s európskymi vydavateľmi je jednoduchšia, nechávajú svojim partnerom viac voľnosti, hoci ich zaujíma, kto je vydavateľ, kto napríklad ilustrátor, a aj finančné nároky sú primeranejšie.

Na záver ešte niekoľko poznámok k recepným odozvám na vydané preklady. Spočiatku nás prekvapil pomerne nízky počet odoziev v tradičných kultúrnych a literárnych periodikách. Na druhej strane, zmeny v spôsobe komunikácie a zdieľania informácií prinášajú aj mnohé výhody. Za jednu z nich považujeme vytváranie kvalitných internetových platforiem otvorených pre všetkých záujemcov o (nielen) detské knihy. Recepčia ako nástroj formovania čitateľského vkusu tak oslovuje oveľa širší okruh recipientov. Je potešujúce, že stúpa počet „propagátorov“ čítania s deťmi, ktorí internetový priestor aktívne využívajú. Viacerí z nich aktívne pôsobia alebo pôsobili na akademickej pôde a v rámci interaktívnych workshopov či prednáškovej činnosti pretavujú svoje skúsenosti a vedomosti do osobných stretnutí s rodičmi i malými čitateľmi (ako príklad môžeme spomenúť vzrastajúcu úspešnosť aktivít organizovaných V. Marcínovou, zakladateľkou projektu citajmespolu.sk).

Zostáva nám vyjadriť nádej, že slovenským vydavateľstvám, ktoré sú tvorivé v nachádzaní riešení, ako vydávať klasické diela svetovej literatúry – či už pre dospelých alebo pre deti –,

²¹ Informácie poskytnuté v osobnej mailovej komunikácii dňa 21. februára 2019.

sa bude napriek silnej konkurencii orientovanej na rýchly zisk dariť a že si k malým čitateľom postupne nájdu cestu doposiaľ nevydané klasiky nielen z americkej, ale aj iných svetových literatúr.

LITERATÚRA

- 100 Great Children's Books / 100 Years [online]. *The New York Public Library*, 2013 [cit. 10.1. 2019]. Dostupné na: <https://www.nypl.org/childrens100>.
- bm. 1990. Krásna nádielka z Mladých liet. *Nové knihy*, 1990, č. 39, s. 6.
- BREZOVSKÁ, Lucia. Výber tých najkrajších kníh pre deti podľa odborníkov [online]. *Eduworld.sk* [cit. 20. 1. 2019]. Dostupné na: [https://eduworld.sk/cd/lucia-brezovska/3243/vyber-tych-najkrajších-knih-pre-deti-podla-odbornikov](https://eduworld.sk/cd/lucia-brezovska/3243/vyber-tych-najkrajших-knih-pre-deti-podla-odbornikov).
- CALB, Guyonne – VAN OURS, Jan C. 2013. *Reading to Young Children: A Head-Start in Life?* [online]. 2013 [cit. 20. 1. 2019]. Dostupné na: <http://ftp.iza.org/dp7416.pdf>.
- CRIPPEN, Martha. 2012. The Value of Children's Literature [online]. *Oneota Reading Journal*, 2012 [cit. 20. 2. 2019]. Dostupné na: <https://www.luther.edu/oneota-reading-journal/archive/2012/the-value-of-childrens-literature>.
- DALTON, Anna. 2018. Children's literature in translation: Yonder (Interview with Ilan Stavans) [online]. *Words without Borders: The Online Magazine for International Literature*, 2018 [cit. 20. 1. 2019]. Dostupné na: <https://www.wordswithoutborders.org/dispatches/article/childrens-literature-in-translation-yonder>.
- DJOVČOŠ, Martin – PLIEŠOVSKÁ, Ľubica. 2011. Power and shifting paradigm in translation. *Mutatis Mutandis*, 2011, roč. 4, č. 1, s. 77 – 88. ISSN 2011-799X.
- DRZEWIECKA, Iveta Gal. Maurice Sendak: Kde žijú divé zvery (recenzia) [online]. *Úletsknihou.sk* [cit. 25. 1. 2019]. Dostupné na: <https://www.uletsknihou.sk/recenzie/kde-ziju-dive-zvery-1033>.
- ĎURIČKOVÁ, Mária. 1994. Anketa na pokračovanie. *Bibiana*, 1994, roč. 2, č. 4, s. 27 – 28. ISSN 1335-7263.
- FELIX, Jozef. 1953. O vydávaní klasikov. *Slovenské pohľady*, 1953, roč. 69, č. 12, s. 1133 – 1164.
- HOCHÉL, Igor. 1989. Nad prekladovou tvorbou Mladých liet 1988. *Zlatý máj*, 1989, roč. 23, č. 9, s. 522 – 527.
- KARPINSKÝ, Peter. 2009. Arnold Lobel: Kvak a Člup sú kamaráti. *Bibiana*, 2009, roč. 16, č. 4, s. 67 – 68. ISSN 1335-7263.
- Kde žijú divé zvery (Maurice Sendak) – recenzia [online]. *Odetskychknihach.sk*, 2017 [cit. 25. 1. 2019]. Dostupné na: <http://odetskychknihach.sk/kde-ziju-dive-zvery-sendak-recenzia>.
- KIŠŠOVÁ, Mária. 2010. O recepcii a preklade detskej literatúry v súvislosti s tenziou medzi detským a dospelým v texte. *Ars aeterna*, 2010, roč. 2, č. 2, s. 69 – 82. ISSN 1337-9291.
- KLÁTIK, Zlatko. 1978. *Svetová literatúra pre mládež*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1978. 306 s.
- KOPÁL, Ján. 1970. *Literatúra a detský aspekt*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1970. 200 s.
- KOREŇOVÁ, Katarína. 2013. Prekladová literatúra pre deti a mládež na Slovensku po roku 2000 [online]. *Prekladateľské listy*, 2013, č. 2, s. 42 – 53 [cit. 20. 01. 2019]. ISBN 978-80-223-329-4. Dostupné na: <http://cit.uniba.sk/ojs/index.php/PL/article/view/27/24>.
- KOREŇOVÁ, Katarína. 2014. Recepcia detskej prekladovej literatúry na Slovensku. *Kritika prekladu*, 2014, roč. 1, č. 1, s. 26 – 43. ISSN 1339-3405.
- MAŤO, Imrich. 2018. Správanie sa detí a rodičov v online priestore [online]. *Blog.sme.sk*, 2018 [cit. 23. 2. 2019].
- PLIEŠOVSKÁ, Ľubica. 2016. *Od Buckovej k Updikovi. Americká literatúra na Slovensku v rokoch 1945 – 1968*. Banská Bystrica: Belianum, 2016. 262 s. ISBN 978-80-557-1171-3.

- POPOVCOVÁ, Natália. 2017. *The place of translations of American literature in publishing policy of Slovak publishing houses after 1989*. Diplomová práca. Banská Bystrica: Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2017. 85 s.
- RUSŇÁK, Radoslav. 2009. Lyman Frank Baum: Čarodejník z krajiny Oz. *Bibiana*, 2009, roč. 16, č. 1, s. 69 – 70. ISSN 1335-7263.
- RUSŇÁK, Radoslav. 2009. *Svetová literatúra pre deti a mládež v didaktickej komunikácii*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2009. 204 s. ISBN 978-80-555-0071-3.
- RUSSO, Marie. 2018. In Praise of Maurice Sendak [online]. *The New York Times*, 2018 [cit. 19. 2. 2019]. Dostupné na: https://www.nytimes.com/2019/02/14/arts/maurice-sendak-enthusiast.html?emc=edit_bk_20190219&nl=book-review&lid=8358313920190219&te=1.
- SCHNEIDER, Jenifer Jasinski. 2016. What is Children's literature? [online]. *Scholar Commons*, 2016 [cit. 14. 01. 2019]. Dostupné na: https://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1002&context=childrens_lit_textbook.
- SIKORA, Joanna – EVANS, M. D. R. – KELLEY, Jonathan. 2018. Scholarly culture: How books in adolescence enhance adult literacy, numeracy, and technology skills in 31 societies [online]. *ScienceDirect*, 2018 [cit. 20. 01. 2019]. Dostupné na: <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0049089X18300607?token=5F3A6607B850838FF474C45B4C6E572069FAB5CCE9370EA3F48BD571FAFBAEADA7D-6FCD767992C3F253F3ECBC69E86D>.
- SLIACKY, Ondrej – STANISLAVOVÁ, Zuzana. 2003. *Kontúry slovenskej literatúry pre deti a mládež v rokoch 1945 – 2002*. Prešov: Náuka, 2003. 214 s. ISBN 80-89038-23-9.
- SLIACKY, Ondrej. 2008. Múr, ktorý by nepreskočil ani Holden Caulfield: prekladová literatúra pre deti 1945 – 1960. *Bibiana*, 2008, roč. 15, č. 1, s. 65 – 81. ISSN 1335-7263.
- STANISLAVOVÁ, Zuzana – DRZEWIECKA, Iveta Gal. 2017. *Text a ilustrácia v prekladovej tvorbe (od 60. rokov 20. storočia po súčasnosť)*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2017. 272 s. ISBN 978-80-555-1958-6.
- STANISLAVOVÁ, Zuzana. 1999. Autenticita a detský aspekt (K poetike modernej a postmodernej detskej literatúry). In: *Autenticita a literatura*. Sborník referátů z literární konference 41. Bezručovy Opavy. Praha – Opava: Ústav pro českou literaturu AV ČR, Filozoficko-přírodovědecká fakulta Slezské univerzity, Slezské zemské muzeum, 1999, s. 137 – 141. ISBN 80-85778-24-6; ISBN 80-7248-031-6; ISBN 80-86224-07-4.
- ŠČEPKA, Miloš. 2007. Dubkáčik a Budkáčik na americký spôsob [online]. *Sme.sk*, 2007 [cit. 18. 2. 2019]. Dostupné na: <https://kultura.sme.sk/c/3279154/dubkacik-a-budkacik-na-americky-sposob.html>.
- Veselý šlabikár alebo Kvak a Člup sú s deťmi kamaráti. *Knižná revue*, 2009, roč. 19, č. 25, s. 11. ISSN 1210-1982.
- VRÁBLOVÁ, Timotea. 2009. Arnold Lobel: Kvak a Člup sú kamaráti. *Knižná revue*, 2009, roč. 19, č. 20, s. 8. ISSN 1210-1982.
- WELLEK, René – WARREN, Austin. 1956. *Theory of Literature*. New York: Harcourt, Brace and World, Inc., 1956. 376 s.
- WHALEN-LEVITT, Peggy. 1983. *The Critical Theory of Children's Literature: A Conceptual Analysis*. University of Pennsylvania, 1983. 240 s.

.....

PhDr. Ľubica Pliešovská, PhD.
Katedra anglistiky a amerikanistiky
Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
lubica.pliesovska@umb.sk